

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

MADDİ KÜLTÜR

EGE BÖLGESİ KADIN GÖYNEKLERİNİN BİÇİMSEL VE ANLAMSAL AÇIDAN İNCELENMESİ¹

Prof. Dr. Emine KOCA² - Dr. Öğr. Ü. Zeynep KIRKINCIOĞLU³

GİRİŞ

Renk, süsleme ve dokuma özellikleri ile olduğu kadar katlı giyim özelliği ile de dikkat çeken Türk giyim-kuşamı, her biri, kültürel ve anlamsal ifadeler taşıyan, giysi parçalarının bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. İçten dışa doğru giyinme sırasına göre ele alındığında en altta yer alan göynek, kadın giyim-kuşamının önemli parçalarından biridir. Anadolu'nun her yöresinin kadın giyiminde görebileceğimiz ve genellikle iç giyim olarak ten üzerine giyilen göynek, zaman zaman entarinin içinden görünecek şekilde giyilerek, dış giyimin bütünleştirici unsuru olmuştur.

Birçok bölgede gömlek olarak da bilinen göyneği, Koçu (1967:125), "Gömlek denile gelir. Doğrusu "Gönlek" tir. Gön deri, ten demektir. Gönlek çıplak tene giyilen şey demektir." şeklinde tanımlarken, Sezgin (1985:424), "Modelleri sade olan iç gömleği, çıplak tene giyilen, evlerde ve

1 Makale "Ege Bölgesi Kadın Giyim Kuşamının Göstergebilimsel Yöntem İle Çözümlemesi" konulu doktora tezinin küçük bir bölümünden alıntılanmıştır.

2 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Moda Tasarımı Bölümü/ Ankara ko-caemine@gmail.com

3 Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü / Erzurum zeynep060@hotmail.com

el tezgâhlarında dokunan, çamaşır bezi adı verilen bir tür pamuklu kumaştan yapılan iç giysisi”, Barışta (1999:211) ise, “Gerek erkek gerek kadın için yapılmış ipek, pamuklu, keten ve yanı sıra karışık iplikle dokunmuş yakasız uzun kollu bir tür içe giyilen çamaşır” olarak tanımlamıştır. Farklı tanımlamalar ve araştırma kapsamında incelenen göyneklerin özellikleri dikkate alındığında göynek; ten üzerine giyilen, bol, farklı kol ve boy uzunluğunda, ipek veya pamuklu dokumadan yapılan iç giyim parçası olarak tanımlanabilir.

Anadolu'nun pek çok bölgesinde kullanılan göynekler, kumaş, giyim şekli, biçim, boyut, süsleme, cinsiyet farklılıkları gibi pek çok faktörün etkisiyle çeşitlenmiş ve farklı isimlerle adlandırılmıştır (Koca ve Vural, 2013:277). Göynekler dokunduğu yöreye, dokuma türüne, kesimine, yaka biçimine veya kullanım sırasına göre “iç gömlek, zıbın, yanışlı gömlek, kıvratma göynek, bürümcük göynek, ipekli göynek, yakasız göynek” gibi çeşitli adlarla anılmıştır.

Göynek üretiminde genellikle ipek, ipek pamuk veya ipek keten karışımı liflerden elde edilen kıvratma (bürümcük) adı verilen dokumalar kullanılmaktadır. Göynek yapımında kullanılan dokumaların dar olan enleri göyneklerin biçimini şekillendiren dikkat çekici en önemli özellikleridir. Göyneklik kumaşlar genellikle el tezgâhlarında dokunduğu için kumaş genişlikleri tezgâh enlerine göre 25 ile 73 cm. arasında değişmektedir. 73 cm. olanlarına çok az rastlanmakla birlikte, genellikle 35 ile 55 cm eninde olanları daha çok kullanılmaktadır (Koca ve Vural, 2013:279). Çağdaş ve arkadaşları (1996: 36) el tezgâhlarında kadınlar tarafından dokunan kıvratma dokumaların çok bükümlü pamuklu iplikten bez ayağı dokuma tekniğiyle üretildikten sonra islatılarak iki avuç arasında ovularak kıvrımlı görünüm kazandırıldığını ve eni 54 cm. civarında olan kumaşın eni daralarak 24 cm. olduğunu belirtmektedir. Koç ve Koca (2012) entarilerle ilgili yapmış oldukları çalışmalarında, genellikle dar olan dokuma tezgâhının eni kadar dokunan iki parçadan entarilerin ön ve arka bedeni kesildikten sonra, ön bedene veya kol altına köşeli geometrik parçalar yerleştirilerek giysinin genişlemesinin sağlandığı, yanlarda belden aşağıya doğru ve ön açıklıklara ilave edilen üçgen şeklindeki parçalara “peş”, modele ise “peşli kesim” adı verildiğinden bahsederek, Türk giyim kuşamının biçimlendirilmesinde dokuma özelliklerinin önemine vurgu yapmışlardır.

Zengin görselliklerinin, farklı adlarının, fonksiyonel ve temel işlevlerinin yanı sıra, anlamsal açıdan pek çok mesaj taşıyan göynekler, gelenekli yaşamdan modern yaşama geçerken, teknoloji, moda ve iletişim araçlarının etkisi ile zamana yenik düşmüş, kullanım özelliğini yitirmiş veya değişime uğramıştır. Bu durum kültürel açıdan yozlaşma olarak karşımıza çıkmakta ve maddi kültür öğelerimizi tehdit etmektedir. Bu bağlamda, günümüzde kullanımına az rastlanan göyneklerin, orijinal özelliklerinin belgelenmesi, korunarak gelecek kuşaklara aktarılması ile kültürel değerlerin yaşatılması gerekliliği duyulmuştur. Ayrıca çalışma, kültür tarihimiz açısından ilgili literatüre katkıda bulunma, bu konuda bölgede araştırma yapacak kişi ve kuruluşlara kaynak oluşturma açısından örnek teşkil etmekte ve önem taşımaktadır.

1. YÖNTEM

Ege Bölgesi kadın göyneklerinin biçimsel ve anlamsal özelliklerinin incelenmesinin amaçlandığı bu betimsel çalışmada, öncelikle konu ile ilgili literatür taranmış ve araştırmacılar tarafından Ege Bölgesinde; Aydın, Denizli, İzmir, Kütahya, Manisa ve Muğla olmak üzere 6 ilde alan araştırması yapılmıştır. Aydın Yenipazar (1) ve Bozdoğan (1), Denizli Kızılcabölük (3), İzmir Tire

(4), Kütahya Yağıllar (1), Manisa Sarıgöl (1), Muğla Kargıcak (1) ve İkiztaş (1) olmak üzere 6 il, 8 yörede orijinal dokuma göynek örneklerine ulaşılmıştır. Örneklem seçimi ulaşılabilirlik, zaman ve maddi olanaklar dikkate alınarak yürütülmüştür. Ulaşılan 13 adet dokuma göynek incelenmiş, fotoğrafları çekilmiş ve biçimsel çizimleri yapılmıştır. Göynekler, araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme ve gözlem formu (giysi inceleme formu) kullanılarak, alanın gerektirdiği sistematiğe; iller bazında tablolar halinde sunulmuş ve biçim, dokuma, süsleme ve anlamsal özellikleri kaynak kişilerle yapılan görüşmeler doğrultusunda açıklanarak, biçimsel tipolojisi yapılmıştır.

Göyneklerin biçimlerini tanımlamada; Koca ve Vural (2013) tarafından yapılan, Türk halk giyim kuşamında kullanılan göyneklerin biçim/form, dokuma ve süsleme özellikleri gruplandırılması dikkate alınmıştır. Bu gruplamaya göre göynekler;

1. Biçim/form özellikleri

- Beden özelliklerine göre; peşli/peşsiz, kuşlu/kuşsuz, uzun boy/kısa boy
- Kol özelliklerine göre; kısa/uzun, kuşlu/kuşsuz, peşli/peşsiz

2. Dokuma özellikleri

3. Süsleme özellikleri

4. Anlamsal özellikleri açısından incelenerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

2. BULGULAR

Ege bölgesi kadın halk giyim-kuşamında 6 il ve çevresinde yapılan alan araştırmasında, halk giyim-kuşamında iç giysi olarak kullanılan göyneklerin, günümüzde kırsal yörelerde günlük yaşamda ve nişan, kına gecesi, düğün, festival, şenlik gibi özel günlerde kullanıldığı gözlenmiştir. Bölgede ulaşılan orijinal göynek örneklerinin dokuma olarak, ipek veya ipek-pamuk karışımı liflerden elde edilen bürümcük dokumalardan açık renkli olmaları ve iç giysi olarak, ten üzerinde kullanılmaları ile benzer özelliklere sahip oldukları, ancak biçim, süsleme ve anlamsal özellikleri açısından yöresel çeşitlilik gösterdikleri belirlenmiştir.

Anadolu'nun geleneksel giysi kültürü, bu bölgede yaşayan Türk boylarının ve halkının yüzyıllardan beri yaşattıkları önemli kültürel değerlerden biridir. Her yörenin, bölgenin, şehirlerin, hatta köylerin ve mahallelerin bile kendine özgü bir giyim kuşam özelliği bulunmaktadır. Bu özellikler, bir giyim zenginliği ve çeşitliliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Salman, 2007: 25).

İllere göre göyneklerin, biçim, dokuma, süsleme ve anlamsal özellikleri Tablo 1, 2, 3, 4, 5 ve 6'da sunulmuştur.

Tablo 1: Aydın ili Bozdoğan ve Yenipazar yöresi halk giyiminde kullanılan göynekler

Bulunduğu yer Kaynak kişi	Gösterilen	Göynek	Biçimsel çizim
Aydın Bozdoğan KK1	Düz kesimli, yanları peşli, düz-uzun kollu, yuvarlak yakalı,- kare kuşlu, bol, süslemeli, iç beden giysisi		
Aydın Yenipazar KK2	Düz kesimli, bütün peşli, uzun kollu, V yakalı, bol, süs- lemeli, iç beden giysisi		

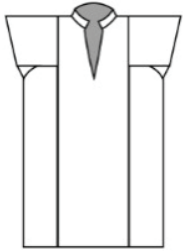

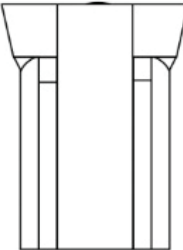
Tablo 1’de Aydın ili, Bozdoğan ve Yenipazar yöreleri kadın halk giyim-kuşamında kullanılan göynekler görülmektedir. Bozdoğan yöresine ait göynek, yuvarlak yaka oyuntulu, yanları peşli, düz, uzun kollu, kare kuşlu, boy uzunluğu kalça hizasında sonlanan, bol iç beden giysisidir. İki parçadan oluşan bol kolları, bedene düz olarak takılarak yan peşlerle birleştirilmiş ve “T kol” biçimini almıştır. Bedenin iki yanına yerleştirilen dikdörtgen peş parçaları ile hem beden hem de kol rahatlığı sağlanması amaçlanmıştır. Krem renkli pamuklu dokumadan yapılmış olan göyneğin bol olan kol uçları sarı renkte tığ oyası ile temizlenerek süslenmiştir.

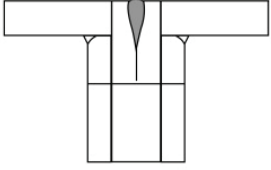

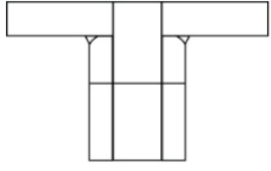

Yenipazar yöresine ait, boyu diz hizasında sonlanan göynek, sarı renkte bürümcük do-

kumadan yapılmıştır. Göyneğin, ön ortasında göğüs altına kadar uzanan V yaka oyuntusu aynı zamanda yırtmaç görünümü de vermektedir. Yaka üzerine elde makine dikişi yapılmış, yaka kenarı, kol uçları ve yırtmaç açıklığı iğne oyası ile temizlenerek süslenmiştir. Göyneğin, kırmızı renkli çizgileri ve beden ile kol altı bütün olarak dokunan peş parçaları dikkat çekici biçimsel özelliğidir. Koca ve Vural (2013:282) çalışmalarında; Türk giysilerinde sadece iç giyimde kullanılan, peş parçası kol ve bedene bir bütün olarak eklenen yekpare peşli kesimin, diğerlerine göre görsel olarak da farklılık gösterdiğini ve bu uygulamanın kol hareketlerine inanılmaz derecede rahatlık sağladığı gibi bedene de genişlik sağladığını belirtmektedirler. Bu nedenle Tablo 1’de yer alan Yenipazar yöresine ait göyneğin kol kesiminin “yekpare peşli” olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 2’deki göyneklerin süsleme özelliklerinden gelin gömleği oldukları anlaşılacakla birlikte, kaynak kişilerden edinilen bilgiler daha sonra günlük giyimin iç giysisi olarak kullanıldıklarını göstermektedir. Ayrıca renklerin, biçimlerin tek başına bir anlam aktarmadıkları, ancak kültüre ve zamana göre anlamlı ve işlevsel konuma geldikleri bilinmektedir. Aydın ilinin sıcak iklim şartları düşünüldüğünde, Tablo 2’deki göyneklerin, açık renk, ince, teri emme özelliğine sahip olması, ipek ve pamuklu dokumalardan üretilmesi ve yazlık giysiler arasında kullanılması, zamana göre anlamlı ve işlevsel konuma geldiklerini göstermektedir.

Tablo 2 : Denizli ili Kızılcabölük yöresi halk giyiminde kullanılan göynekler

Bulunduğu yer Kaynak kişi	Gösterilen	Göynek	Biçimsel çizim
Denizli Kızılcabölük KK3	Düz kesimli, bol, peşli kare kuşlu, kısa kollu hakim yakalı süslemeli, iç beden giysisi		
			

Denizli Kızılcabölük KK4	Düz kesimli, bol, peşli, kare kuşlu, beli kesik, düz-uzun kollar, işlemsiz, iç beden giysisi		
Denizli Kızılcabölük Kent müzesi Buldan Env. No: 0437	Düz kesimli, bol, uzun, yakasız, üçgen, peşli, düz-uzun kollar, süslemeli, iç beden giysisi		
			

Tablo 2 incelendiğinde, Denizli ili Kızılcabölük yöresine ait üç farklı biçimsel özelliği yansıtan göynek örnekleri görülmektedir. Tüm göyneklerin, bedene düz olarak birleştirilen “T kol” formunun olması, bedenine iki yanına eklenen üçgen ve düz peşler ile hem beden hem de kola genişlik sağlanması ve dokuma kumaştan üretilmeleri dikkat çeken ortak biçimsel özellikleridir. Göynek parçalarının tümü elde makine dikişi ile birbirine tutturulmuştur.

İlk fotoğraftaki ince hâkim yakalı, yanları peşli, boyu diz hizasında sonlanan, kısa kollu göyneğin, yaka ve kolları krem rengi pamuklu, bedeni ise, kıvratma bürümcük ipek dokumadan yapılmıştır. Bedene düz takılan kolun altına, kare kuş parçası ile hareket rahatlığı verilmiştir. Ön ortasında göğse kadar uzanan yaka yırtmacının kenarları, tığ oyası ile süslenmiştir. Göyneğin kol ve yakasında düz pamuklu dokuma kullanılması, bürümcük dokumaya göre teri daha kolay çekmesinden kaynaklandığı, giysisinin fiziksel konforunun artırıldığı ve daha ucuza mal edilerek, ekonomiklik sağladığı düşünülmektedir.

İkinci fotoğraftaki krem rengi bürümcük ve pamuklu dokumadan yapılmış göynek, boyun çevresine göre biçimlendirilmiş, yakadan göğse kadar yırtmaçlı, uzun kollu, peşli, uzun iç giysidir. Bedene düz olarak birleştirilmiş bol kolların altına yerleştirilen kare kuş parçası beden ve kolun rahatlığını artırmıştır. Göyneğin ön-arka beden peşlerinin birleşim noktaları ve yaka oyuntusunun etrafına 1 cm lik kahverengi biye ile elde makine dikişi yapılarak temiz görünüm sağlanmıştır. Peş ve kuş parçaları birlikte kullanılarak göyneğe hem işlevsellik hem de estetik görünüm kazandırmıştır.

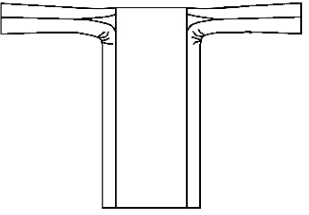

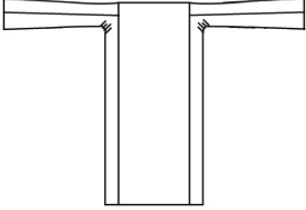
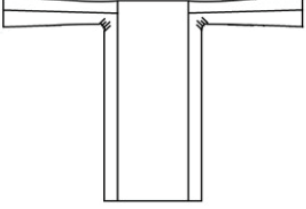
Yörede “yakası açılmamış göynek” olarak adlandırılan üçüncü fotoğraftaki göynek ise, kol altından etek ucuna doğru üçgen biçiminde peşlerle genişletilmiş, uzun kollu, boyu ayak bileğine kadar uzun, krem rengi pamuklu dokumadan üretilmiş, bol iç giysidir.

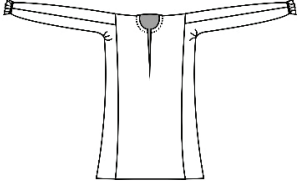

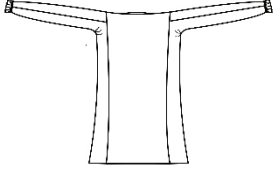

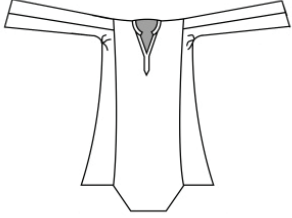

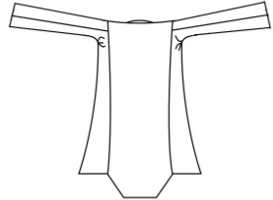
Göyneğin etek uçları, kırmızı ve siyah renkli yün ipliklerle stilize haç, suyolu, üçgen motifleri işlenerek süslenmiştir. Böylece karşıdaki kişiye anlatılmak istenenler, işlemler, motifler, süsler ile sözsüz iletişim kullanılarak sembolik olarak aktarılmıştır. Erberk (2002: 12-134), Anadolu motiflerinden bahsettiği çalışmasında, suyolu motifinin, insanlık tarihinde suyun önemini ve bereketi, haç motifinin ise; dört ayrı yönü işaretleyen şekli itibarıyla, kötü bakışları dört ayrı parçaya bölüp, dört bir yana savurduğuna inanıldığını ve korumayı sembolize ettiğini ifade etmiştir. Er ve Hünerel (2012: 173) de çalışmalarında, suyolu motifinin, hayatın, yeniden doğuşun, yaşamın sürekliliğinin, yenilenmenin, erdemin temsili olduğunu ve suyun yaşamın kendisini ifade ettiğini belirterek bu görüşü desteklemektedir. Üçgen motifi ise bereket ve nazarı temsil etmektedir.

Kızılcaabölük yöresinde yapılan yüz yüze görüşmelerde, yöre sakinleri yakasız göyneğin yöredeki genç kızların çeyizi için hazırlandığını, göynek üzerinde yaka oyuntusu bulunmadığını, yaka oyuntusunun olmamasının genç kızın bekâretinin simgesi olduğunu ve genç kızın evlendiği günün gecesi yaka oyuntusunu açtığını belirtmiştir. Bu durumun kullanan kişinin medeni durumunun belirleyicisi işlevini görmesi de kültürel kodlarla yakından ilişkilidir. Göyneğin yakasının açılmamış olmasının mesajı yansıtan bir iletişimsel araç olarak kullanılması da bunun en güzel örneği olarak görülebilir.

Yakasız açılmamış göynek, üçeteğin altında kullanıldığında gelin iç giysi olarak giyimi işlevi görürken, dokuma ve işlemeli kemer ile kullanıldığında gelinin gündelik hayatta kullandığı dış giyimine işaret eder. Böylece kullanım ve süsleme özelliği ile iç ve dış giyimi çağırıştırır.

Tablo 3: İzmir ili Tire yöresi halk giyiminde kullanılan göynekler

Bulunduğu yer Kaynak kişi	Gösterilen	Göynek	Biçimsel çizim
İzmir -Tire Müzesi	1. Bol, peşli, yakasız, uzun kollu, süslemeli, iç beden giysisi		
İzmir -Tire Müzesi Env.No: 1944	2. Düz kesimli, bol, peşli, yakasız, uzun kollu, süslemeli, iç beden giysisi	 	

İzmir -Tire Müzesi Env.No: 1212	3.		
	Düz kesimli, bol peşli, yuvarlak yakalı, uzun kollu, süslemeli, iç beden giysisi		
İzmir -Tire Müzesi KK5	4.		
	Düz kesimli, peşli, uzun kollu, hakim yakalı, süslemeli, iç beden giysisi		

Tablo 3'te İzmir ili Tire yöresi halk giyiminde kullanılan ve Tire Müzesi'nde yer alan beş adet göynek örneği görülmektedir. Yörede "zıbın" olarak adlandırılan, krem rengi bürümcük dokumadan yapılmış göyneklerin tümünün, bol, yekpare peşli, yakasız, uzun kollu, süslemeli iç beden giysisi olduğu görülmektedir. Göyneklerin tümünde dokuma kenarlarındaki renkli çizgiler dikkat çekici görsel özelliktir. Çağdaş ve arkadaşları (1996: 36) kadın iç göyneği için pamuğun doğal renginde dokunan kumaşların kenarlarında 1 - 1,5 cm. arasında değişen kalınlıklarda tek renk çizgi bulunduğunu belirtmektedir. Tablo 3'teki göyneklerin dokuma özellikleri bu tanımlama ile örtüşmektedir. Boyu kalça hizasında sonlanan göyneklerin bol olan kol uçları, renkli ipliklerle tığ oyası ile çevrelenerek süslenmiştir. Bürümcük dokuma dokunurken iplik bükümünün artırılmasından dolayı doku gözenekleri açık kalmakta, kumaşta kıvrımlı hatlar oluşmakta ve bu durum

kumaşın esnekliğini ve kumaş yüzeyinde kıvrımlı hatların oluşmasını sağlamaktadır (Koca ve Vural, 2013: 4).

Fotoğraf 1ve 2'deki göyneğin, yakasız olmasından, çeyiz olarak hazırlanmış oldukları ve daha sonra giyecek kişiye göre yaka oyuntusunun açılacağı düşünülmektedir. Göyneğin yaka, beden ve kol uçlarına yapılan süslemelerle gelin iç göyneği işlevini almaktadır.

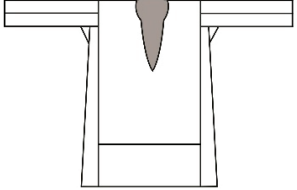

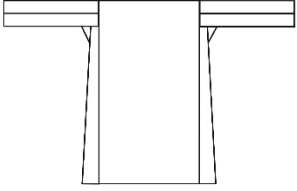
Denizli (Tablo 2) ve Manisa İli'nde (Tablo 5) kullanılan yakasız göyneğin ayak bileğine kadar uzundur. Üzerinde kullanılan üç eteğin boyu kısa tutulup, altından göyneğin işlemeleri gözükecek şekilde kullanılır. İzmir İli'nde kullanılan göyneğin ise, sade olup, boyu kısa olduğu için üçeteğin altından gözükmemektedir. Göyneğin boy uzunluğu ve diğer giysi parçaları ile birlikte kullanım özelliği, görsel ve iletişimsel açıdan giyim şeklini etkilemektedir.

Fotoğraf 3'te, krem üzerine mavi, ince çizgili bürümcük dokumadan yapılmış göyneğin, boyun çevresine göre biçimlendirilmiş yakası ve yaka yırtmacı bulunmaktadır. Yırtmaç boyu kullanım şekline ve isteğe göre değişebilmektedir. Kesim özelliği ile rahat, kumaş özelliği ile konforlu bir giysi olan göyneğin, kalçayı kapatacak boy uzunluğundadır. Mavi renk iplikle, yaka ve yırtmaç çevresi tiğ oyası ile çevrelenerek süslenmiştir. Dokuma kenar çizgileri ve peşle bütünleşen uzun kolları göyneğin dikkat çeken biçimsel özelliğidir.

Fotoğraf 4'teki bürümcük dokumadan yapılan göyneği diğerlerinden ayıran biçimsel özellik ince hâkim yakası ve yan peşlerden uzun olan beden parçasıdır. Dokuma kenarındaki siyah - beyaz çizgili desenler birlikte kullanılarak, farklı bir desen özelliği sağlanmıştır. Kenar desenlerinin birbirini tamamlayan görüntüsü, giysiye estetik bir görünüm sağlamıştır.

Tablo 3'teki tüm göyneğin peşle bütünleşen yekpare peşli kol formuna sahip olduğu görülmektedir. Kol altında oluşan kumaş kıvrımları kola hareket serbestisi sağlamaktadır. Vural ve arkadaşlarının (2006:346) geleneksel giysilerin kol formları sınıflamasına göre "peşle bütünleşen kol" adı verilen bu kol biçimi **şöyle** ifade edilmiştir; "Giysilerin beden formlarına rahatlık sağlamak amacıyla kullanılan yan peşler, kol alt dikişi boyunca kol ağzına kadar devam ederek, kol hareketlerinin de rahat şekilde yapılmasını sağlar. Normal duruş pozisyonunda kol altında toplanarak rahatlık sağlayan peş parçası, kolun uzanabileceği en üst noktada bile açılarak hareketi kısıtlamaz". Bozkurt (1995:151) ise, bu durumu, eklem hareketleri gerçekleştirirken, deri, hareketle gerektirdiği kadar gerilme daha sonra eski haline dönme gibi esneme yeteneğine sahip olduğu, bu esnada giysinin de vücuda uyum sağlaması beklendiği, bu beklentinin karşılanması için, insan vücuduna ait sadece statik ölçülerin değil hareketle oluşan esneme miktarlarının bilinmesi gerektiği görüşü ile açıklamaktadır.

Tablo 4: Kütahya ili Yağlılar yöresi halk giyiminde kullanılan göynekler

Bulunduğu yer Kaynak kişi	Gösterilen	Göynek	Biçimsel çizim
Kütahya Yağlılar KK6	Düz kesimli, peşli, kare kuşlu, yuvarlak yakalı, uzun kollu, iç beden giysisi		
			

Kütahya ili Yağlılar yöresi halk giyiminde kullanılan göynek, krem renkli, ipekli bürümcük dokumadan üretilmiş, yuvarlak yaka oyuntulu, yaka yırtmaçlı, uzun kollu ve kalça hizasında sonlanan boy uzunluğu ile bol bir iç beden giysisidir (Tablo 4). Ön ortasında bulunan 15 cm yaka yırtmacı, kullanım şekline ve isteğe göre değişebilmektedir. Yörede “kız kıvrığı veya kıvratma” olarak adlandırılan göynek, işlemez sade olmasına rağmen gelin iç giyimi olarak kullanılmaktadır. Göynek, iki yanına eklenen peş parçaları ile genişletilmiştir. Bedene düz olarak birleştirilen uzun kolun altına yerleştirilmiş kare kuş parçası ile hareket bolluğu artırılmıştır. Koca ve Vural (2013:282) “Türk halk giyim kuşamında kullanılan göynekler” adlı çalışmalarında, göyneklerin kol formlarını düz kollar, kuşlu kollar ve peşli kollar olmak üzere üç grupta toplandığını belirtmiştir. Ayrıca kol altlarına yerleştirilen kuş ve peş parçalarının beden ile birleşiminin giysinin modelini oluşturduğu gibi hareket serbestisi sağladığı ve düz kollar bedene düz olarak birleştirildiğinde, peş parçasına birleştirilerek uygulandığında “T kol” formu oluşturduğunu ifade etmiştir.

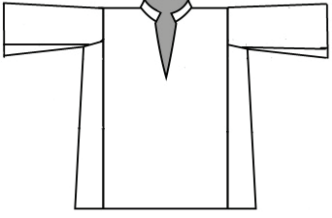

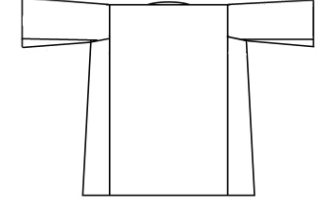

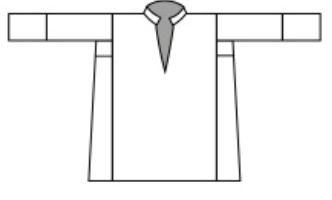

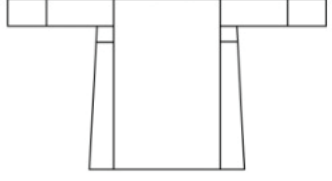
Tablo 5: Manisa ili Sarıgöl yöresi halk giyiminde kullanılan göynekler

Bulunduğu yer Kaynak kişi	Gösterilen	Göynek	Biçimsel çizim
Manisa Sarıgöl	Yuvarlak yakalı, düz-uzun kolu,		
KK7	peşli, ayak bileğine kadar uzun, süslemeli, iç beden giysisi		

Tablo 5'te Manisa ilinde ikamet eden Fahrettn ER koleksiyonuna ait göynek örneği görülmektedir. Sarıgöl yöresi halk giyiminde kullanılan göynek, kol altından etek ucuna doğru genişleyen, üçgen biçiminde peşlerle genişletilmiş, uzun kollu, yuvarlak yakalı, boyu ayak bileğine kadar uzun ve işlemeli iç giysidir. Arka bedendeki parçalar diz hizasına kadar yırtmaçlıdır. Krem rengi pamuklu dokumadan elde makine dikişi ile üretilen göyneğin, ön etek ucu, lacivert ve kırmızı renkte yün ipliklerle stilize elma motifi işlenerek süslenmiştir. Göynek biçim, kesim, dokuma ve süsleme özellikleri açısından Tablo 2'de Denizli Kızılcabölük-Buldan yöresinde kullanılan aynı yapı ve biçimde, farklı işlemdeki yakasız göynek ile benzer biçimsel özellik göstermektedir. Manisa ve Denizli illerinin birbirine sınır komşu iller olması, kültürel etkileşimin giysilere yansımalarının sonucu olarak değerlendirilebilir.

Denizli ilinde, Tablo 2 'de görülen uzun yakasız göynek ile Tablo 5'te aynı özellikleri taşıyan göyneğin yakası oyulmuştur. Bu da bize kadının evli olduğunu göstermektedir. Çeyiz için hazırlanan göyneğe yaka oyulmaz. Evlenen genç kız evlendiği gece bu göyneğin yakasını oyar ve daha sonra üçeteğin altında bunu kullanır. Göyneğin yakalı ve yakasız olması evli kadın ve bekâr kız olmak üzere kişinin medeni durumunun belirleyicisi işlevini görmektedir.

Tablo 6: Muğla ili, Kargıcak ve İkiztaş yöresi halk giyiminde kullanılan göynekler

Bulunduğu yer Kaynak kişi	Gösterilen	Göynek	Biçimsel çizim
Muğla Kargıcak KK8	1. Düz kesimli, peşli, bol, uzun-düz kollu, hakim yakalı, süslemeli, iç beden giysisi		
			
Muğla İkiztaş KK9	2. Düz kesimli, peşli, bol, uzun kollu, hakim yakalı, süslemeli, iç beden giysisi		
			

Tablo 6'da Muğla ili Kargıcak ve İkiztaş yörelerinde kullanılan göynek örnekleri görülmektedir. Günümüzde günlük ve özel gün giyim-kuşamında kullanımı devam eden göynekler, benzer biçimsel özellik göstermektedir. Göynekler, bol, ince hâkim yakalı, yaka yırtmaçlı, süslemeli, yanları düz peşli, uzun düz kollu ve boyu diz altına kadar uzanan iç beden giysisidir.

Krem rengi, ipek ve pamuklu bürümcük dokumadan üretilmiştir. Özel günlerde ve günlük giyimde kullanılan göynekler, yörede ipek böcekçiliği ile uğraşıldığı için el tezgâhlarında yerli ipek veya ipek-pamuk karışımından dokunan bürümcük dokumalardan yapılmıştır. Böylece göyneklerde, birden fazla dokuma türü ve parça sayısı oluşturulmuştur. Bu durumu Pamuk (2001)

çalışmasında, maliyeti düşürmek amacıyla göyneğin gözükmeyen bölümlerinin kullanılmış kumaşlardan veya daha ucuz pamuklu dokumadan dikildiğini belirterek ifade etmektedir. Ayrıca Wearden'in (1993:137) Osmanlı dönemi giysileri ile ilgili çalışmasında, "Entarilerin biçimleri incelendiğinde küçük parçaların kullanımı terzilerin giysiyi hazırlamak için çok az malzemeye sahip olduklarını akla getirmektedir. Günümüzün üretim teknolojileri ile kumaşlar kolayca üretildiği için kumaşların ziyan edilmesi bizleri endişelendirmez. Ancak kumaşların elde dokunduğu zamanlarda geleneksel giysilerin kesimlerinde ekstra bir tasarruf uygulama zorunluluğunu gerektirmiştir" şeklindeki yorumu kumaş enlerinin giysilerin biçimini oluşturmada etkili olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Göyneğin kolları bedene düz olacak şekilde yerleştirilmiştir. Kol iki parçadan oluşmaktadır. İlk parça bedenle birleşilen beyaz pamuklu kısım, ikinci parça kol ucundaki işlemeli ipekli kısımdır. Bu kısım "yen" denilmektedir. Kolun altına pamuklu kumaştan küçük kare bir parça dikilmiştir. Bu parça terleme ve sürtünmeden dolayı kol altındaki aşınma ve eskimeyi önlemek amacıyla kullanılmıştır. Kol uçları ve yaka kenarları boncuk ve pul oyalıdır. Göstergeler, anlamlandırmanın birinci boyutu olan düz anlamda giysi ve süsleme olarak karşımıza çıkarken, ikinci boyut olan yan anlam yöre kültürünü bilen kişiler tarafından işlerlik kazanmaktadır. Göyneğin "ipekten dokunduğunda "bürümcek", ipek-pamuk iplik karışımından dokunduğunda "yüzünakma" olarak adlandırılması yöre kültürüne özgüdür ve kültürü bilen kişiler için özel gün giyim-kuşamına çağrışım yapmaktadır (Kırkıncioğlu, 2015, s. 220- Özdemir, 2012, s.347).

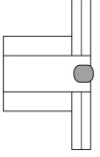
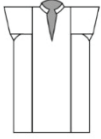
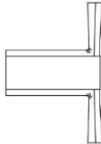
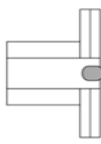

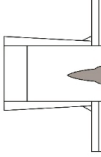

Tablo 1, 2, 3, 4, 5 ve 6'daki bulgular doğrultusunda ve Ege Bölgesi'nde yapılan incelemeler sonucunda, halk giyim-kuşamında kullanılan göyneğin, görsel olarak birbirine benzer görünümüne rağmen, süsleme ve özellikle kesim açısından farklılıkları olduğu görülmektedir. Kesim özelliklerindeki bu farklılıklar, çoğu zaman dokumanın dar özelliğinden dolayı zorunlu olarak yapılan peş ve kuş parçası gibi ek uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Dokumayı ekonomik kullanırken, bedeni genişletmek amacıyla da geometrik biçimli kumaş parçalarını giysinin belirli kısımlarında işlevsellik adına kullanan Türk kadını, bu sayede göyneğin görsel çeşitliliklerini de oluşturmuştur.

Görsel çeşitliliği oluşturan bu özellikler:

- Yaka Biçimi
- Beden ve peş parçaları biçimi
- Kol altı kuş parçası biçimi olmak üzere 3 başlık altında ve 7 grupta toplanarak göyneğin biçimsel tipolojisi Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Ege Bölgesi kadın halk giyim-kuşamında kullanılan göyneklerin biçimsel tipolojisi

Göynekler							
Yaka biçimi			Beden Peş biçimi		Kol altı kuş biçimi		
Yuvarlak- V oyuntulu yaka		Hâkim yaka	Yakasız	Düz	Üçgen	Kare	Bedenle Bütünleşen "yekpare"
İller							
Aydın	X			X		X	X
Denizli	X	X	X	X	X	X	
İzmir	X	X	X				X
Kütahya		X			X	X	
Manisa	X		X		X		
Muğla		X		X			

Tablo 7’de, Ege Bölgesi halk giyim-kuşamında kullanılan kadın göyneklerinde, Aydın ve Manisa dışında diğer yörelerde göyneklerde ince hâkim yaka kullanılmasına rağmen, bu illerin bazılarında (Aydın, İzmir, Denizli ve Manisa) beden üzerinde oyularak şekil verilmiş yuvarlak veya V yaka oyuntularının da kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 7’deki göynekler beden peş ve kol altı kuş biçimi açısından incelendiğinde; tüm illerde peş ve kuş parçaları ile göyneklerin beden ve kollarına genişlik ve hareket serbestisi sağlanmaya çalışıldığı belirlenmiştir. Aydın, Denizli ve Muğla illerindeki göyneklerde bedende düz peş biçimi görülürken, Denizli, Kütahya ve Manisa illerinde ise, üçgen peş biçimi görülmüştür. Aydın ve İzmir yöresinde bedenle bütünleşen yekpare peş biçimiyle hem bedene hem de kola serbesti sağlandığı belirlenmiştir. Koca ve Vural (2013:281), peşli göyneklerin genellikle kumaş

genişliğiyle biçimlendirildiğini ve eni dar olan dokumalardan yapılan göyneklerin beden ve kollarını genişletmek için farklı biçimlerde ek parçalar kullanıldığını belirtmektedirler. Ayrıca, ön, yan, kol altı ve kol üstü dikişlerine belirli uzunlukta veya dikiş boyunca genişlik sağlamak amacıyla geçirilen eklere “peş” kol altlarına yerleştirilen eklere ise “kuş” adı verildiğine, peşli göyneklerin biçimlerinin ise, kullanılan ek parçasının şekline göre “üçgen peşli”, “düz peşli”, “beli kesik peşli”, “bütün peşli (yekpare peşli kesim)” gibi isimlerle anıldığına dikkat çekmektedirler. Farklı boyut ve şekillerde yerleştirilen peşlerin bedene yerleştirme şekli giysi kullanım ve kuşanma biçimine göre değişiklik göstermektedir”. Koca ve Koç da (2012) çalışmalarında, İç Anadolu Bölgesi kadın entarilerinin çoğunluğunun bedeni genişletmek amacıyla ön ortası veya yanlarına peş parçaları eklenmiş entariler olduğu, ulaştıkları 23 entari örneğinin sadece ikisinin peşsiz entariler olduğunu belirtmişlerdir. Tablo 7’deki sonuçla, benzerlik gösteren bu tespitler bağlamında; dokuma genişliği ve ekonomik kullanımdan kaynaklı nedenlerle peşli göynek biçiminin daha çok kullanıldığı söylenebilir.

İnsan vücudunun statik ve dinamik durumlarında rahat hareket etmesi için, bedene düz olarak birleşmiş kolun altına, üçgen ve kare olmak üzere iki farklı biçimde kuş parçası ilave edilir. Tablo 7’deki göyneklerde üçgen kuş biçiminin olmadığı, Aydın, Denizli ve Kütahya örneğindeki gibi kare kuş parçasının kullanıldığı görülmektedir. Vural ve arkadaşları (2006:345), çalışmalarında, kare kuş parçası hakkında şunları ifade etmiştir; giysilerin kolda darlık hissi yaratmaması için, kol oyuntusunu genişletmek ve kol hareketini sağlamak amacıyla, kol alt dikişi ve bedene kare şeklinde kuş parçaları dikilerek oluşturulur. Kuş parçası olarak kesilen kare kumaşın ölçüleri büyüdükçe kol oyuntusu derinliği arttığı gibi, kolun hareket alanı da genişler. Kişi normal duruş pozisyonundayken kol altına toplanan kuş parçası, kol yukarı kaldırıldığında kol altında körük gibi açılarak kolun bedeni çekmesini engeller ve iş esnasında kolun rahat hareketini sağlar. Kol hareketleri nedeniyle giyside olan esneme ve kişide hissedilen gerginlik hissi, kol serbestisini sağlayan kuş parçası ile giderilmeye çalışılır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Ege Bölgesi kadın göyneklerinin biçimsel ve anlamsal özelliklerinin incelenmesinin amaçlandığı araştırmada; bölge kadınının giyim kuşamının iç giyim unsurları arasında önemli bir yeri olan göyneklerin, süsleme ve kesim özelliklerindeki farklılıklarla görsel çeşitlilik oluşmasına rağmen, genel biçimlerin çok fazla etkilenmediği ve yöreler arası biçimsel benzerlikler olduğu görülmüştür.

İncelenen göyneklerin tümünün, kullanıcıların giysiden beklentileri olan işlevsellik, orijinallik, ekonomiklik, estetiklik özelliklerini taşıdıkları gözlenmiştir.

Yörelerde kullanılan göyneklerin hepsi pamuk veya pamuk-ipek karışımı bürümcük dokumalardan, elde makine dikişi ile üretilmiştir. Göyneklerin, boy uzunluğunun, kalça hizasında veya ayak bileğinde sonlandığı belirlenmiştir. Üzerine yapılan süslemelerin, yöresel kullanım özellikleri doğrultusunda genellikle yaka çevresi, kol uçları ve etek uçlarında yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Göyneklerin biçimsel özelliklerinin anlamsal işlev gördüğü ve iletişimsel bir araç olarak kullanıldığı görülmüştür. Göyneğin yakalı ve yakasız kullanılması ile evli kadın ve bekâr kız olmak

üzere kişinin medeni durumunun, üzerindeki süslemelerle özel günde kullanımının, ince ve teri emme özelliği ile iç giyimin belirleyiciliğini yapmış, fonksiyonel kullanım taşıdığı görülmüştür. Ayrıca üzerine kullanılan motiflerle nazar, korunma, yeniden doğuş vb. mesajlar iletildiği belirlenmiştir.

Göyneklerin üç başlık altında ele alınan biçimsel tipolojisinde: göyneklerin, kol altından etek ucuna doğru genişleyen üçgen biçimli veya düz peş parçaları kullanılarak beden genişliklerinin artırıldığı, kol altına yerleştirilen kare kuş parçası veya bedenle bütünleşen peş parçaları ile kol genişliklerinin artırıldığı gözlenmiştir. Aydın ve Manisa dışında boyun çevresine takılan ince hâkim yaka kullanılmasına rağmen, beden üzerinde oyularak şekil verilmiş yuvarlak veya V yaka oyuntularının da kullanıldığı belirlenmiş, İzmir, Denizli ve Manisa İlinde yakasız göynek örneklerine de rastlanmıştır. Göyneklerde, çoğunlukla bedene düz olarak birleştirilen kolun altına, bedene ve kola rahatlık sağlamak amacıyla kare kuş parçası kullanılması dikkat çekici bir biçimsel özellik olarak görülmüştür.

Çalışma doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulmuştur :

- Çok zengin giyim-kuşam kültürüne sahip olan Anadolu'nun her yöresinde gittikçe önemini kaybederek unutulmaya, dolayısıyla yitirmeye hızla devam eden giyim-kuşam ürünlerinin, birer kültür mirası olduğu bilincinin oluşturulması tüm bireylerin sorumluluğundadır. Bu sorumluluk gereği tüm bölgelere ait giyim-kuşam parçalarının uzman kişilerce belgelenmesi amacıyla araştırmaların yaygınlaşması, bu tür çalışmaların Kültür ve Turizm Bakanlığı, üniversiteler, yerel yönetim ve yöneticiler, sivil toplum kuruluşları vb. tarafından teşvik edilmesi ve desteklenmesi önerilmektedir.
- Alan araştırması yalnızca Ege Bölgesi'nde yer alan illeri kapsamaktadır. Bu tür araştırmaların bölgesel temelli olarak tüm bölgelere yaygınlaştırılması ile kültürel mirasın belgelenmesine katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Barışta, Örcün (1999), "*Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri*", Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bozkurt Belgin (1995), "Vücut Hareketlerinin Giysi Özellikleri Üzerine Etkileri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Çağdaş, Miyase, Barışeri Nevin ve Kelleci Figen (1996), "*Geleneksel Konya Merkez Kadın ve Erkek İç Giyimlerinde Kıvratma Gömleklerinin Özelliklerinin Belirlenmesi*". Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Projesi, Konya.
- Erberk, Mine (2002), "**Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri**", Dumat Yayınları, Ankara, 2002.
- Er, Birnaz. & Hünerel, Sarıkaya Zeliha (2012), "Bir İletişim Aracı Olarak El Sanatları", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 169-177.
- Kırkincioğlu, Zeynep (2015), "Ege Bölgesi Kadın Giyim-Kuşamının Göstergibilimsel Yöntem ile Çözümlemesi", Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Koçu, Reşad Ekrem. (1967), “Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü”, Ankara: Sümerbank Yayınevi.
- Koca Emine, Vural Tuba (2013), Türk Halk Giyim Kuşamında Kullanılan Göynekler, VII. Uluslararası Türk Kültürü Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri, 26-29 Haziran, Bakü-Azerbaycan, 275-284.
- Koca Emine, Koç, Fatma (2012), “The clothing culture of the turks, and the entari (part 2: the entari)”. *Folk Life*, 50:2, 141-168, DOI: 10.1179/0430877812Z.0000000009.
- Özdemir, Melda (2012), “Muğla İli Milas İlçesi Çomakdağ Köyü Geleneksel Kadın Kıyafeti”, *Milli Folklor Dergisi*, 24(95), -355.
- Pamuk, Beyhan (2001), “Muğla İli Milas İlçesi Çomak Dağ Köyleri Geleneksel Kadın Giysileri Ve Çağdaş Tasarımlar”, Sanatta Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Salman, Fikri (2007), Çorum ve Civarında Geleneksel Giysilerin Özellikleri, *Sanat Dergisi*, Sayı:12 25-38.
- Sezgin, Mualla (1985), “Konya Kadınlarının Eski Giysilerinin Model- Kalıp ve Dikiş Özellikleri”. Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler Kongresi Bildiriler Kitabı. 26-28 Ekim. Ankara: Güven Matbaası, 418-427.
- Vural, Tuba, Koç Fatma, Koca Emine, Pamuk, Beyhan (2006), “Geleneksel Kadın Giysilerinde Kol Formu Özelliklerinin Giysi Konforu Açısından İncelenmesi”, 12. Ulusal Ergonomi Kongresi Bildiriler Kitabı, 16-18 Kasım, Ankara, 343-349.
- Weardewn, Jennifer (1993), “The Royal Garments Fabric, Design, Tailoring, Halı”, s: 135-138.

KAYNAK KİŞİLER

- KK1 Dudu BODUR 1954 doğumlu Aydın Bozdoğan Amasya Köyü
- KK2 Selma Muhsine BALKAN Aydın-Yenipazar Halk Eğitim Merkezi El Sanatları Öğretmeni
- KK3 Fatmana PELİT 1956 doğumlu Denizli-Tavas-Kızılcabölük beldesi
- KK4 Zarife MERÇ 1934 doğumlu Denizli-Tavas-Kızılcabölük beldesi
- KK5 Pınar TUĞRUL İzmir-Tire Müzesi Arkeolog
- KK6 Nazife ŞAHİNER 1942 doğumlu Kütahya-Simav-Yağlılar köyü
- KK7 Fahrettin ER 1964 doğumlu Manisa Merkez Efendi Hastanesi Üroloji Doktoru
- KK8 Emine YAYLA 1931 doğumlu Muğla Milas Kargıcak köyü
- KK9 Fatma YILMAZ 1966 doğumlu Muğla Milas İkiztaş köyü